

**РЕЛОКАЦІЯ ЧЕРЕЗ ОКРЕМІ ПИТАННЯ ФРОНТИРНОСТІ
В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ
КРИМІНОТЕОЛОГІЧНОМУ ВИМІРІ**

Євгенія ГЛАДКОВА

*доктор юридичних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії соціального-психологічного
забезпечення, супроводу та реабілітації МВС
Навчально-наукового інституту № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Іван КРИЦАК

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і кримінології
Навчально-наукового інституту № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Ми провели ґрунтовний аналіз понад 20 наукових фахових статей, присвячених темі релокації, що розміщені в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського. Переважна більшість із них зосереджена на аспектах, пов'язаних із бізнес-середовищем, тоді як окремі дослідження акцентують на освітніх послугах. Відповідно, ключові висновки та аналітичні спостереження ми представили у цих тезах наукової доповіді, які можуть зацікавити наукову спільноту. Особлива увага нами приділяється ментальним, духовним і культурним кримінологічним аспектам релокації через фронтірність, що проявляється у переміщенні великих мас населення на Західні території України та має вагомі соціокультурні, економічні й правові наслідки.

Окремі питання фронтірності та релокації у переплетенні Західних та Східних регіонів України. Академік НАН України С. Пирожков під час презентації Національної доповіді «Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз» наголосив, що серед основних пріоритетів стратегії національної стійкості України наряду з енергетичною, соціально-політичною і правовою, гуманітарною, демографічною, етнонаціональною, духовно-культурною, морально-психологічною, освітньою й науковою, мережево-інформаційною, кіберстійкістю,

військово-політичною виділяє також економічну стійкість, адже саме успішна економіка є базисом цивілізаційної суб'єктності країни, а тому і виступає важливим елементом стратегії національної стійкості¹. Отож, розмірковуючи у цьому руслі, слід зазначити, що внаслідок російсько-української війни значна кількість громадян змушена була переміститися зі східних регіонів України до західних областей. Це спричинило масштабні соціокультурні зміни, зокрема процеси асиміляції та інтеграції вимушених переселенців у місцеве середовище. Багато людей, покинувши рідні домівки, перевезли на нове місце не лише свої сім'ї, а й бізнес, інвестиції, створили нові робочі місця, купили житло. Таким чином, вони не лише адаптуються до нових умов, а й продовжують активно розвивати українську економіку. Дедалі більше переселенців приживаються в західних регіонах, встановлюючи тісні зв'язки з місцевими громадами. Однак війна не вщухає, і бойові дії тривають. Фронтowa лінія поступово зміщується, що змушує дедалі більше людей шукати безпечніші місця проживання. За цих обставин релокація населення відіграє надзвичайно важливу роль, адже вона тягне за собою не лише економічні аспекти, а й глибокі питання правового, ментального, культурного та духовного характеру. Переселення завжди впливає на культуру та світогляд як самих переселенців, так і місцевого населення. Діти, народжені й виховані в нових умовах, поступово переймають інші традиції, звичаї, релігійні переконання. Багато питань потребує відповідного правового регулювання та підтримки. Важливо пам'ятати, що допомога переселенцям – це не лише обов'язок держави, а й моральний виклик для кожного громадянина. Українська традиція гостинності вчить нас приймати тих, хто опинився в біді, як рідних. Недарма у Святому Переданні є притча про жінку, яка чекала на Ісуса Христа весь день, бо сказали що сьогодні він буде проходити домівки, але не прийняла знедолених, що приходили до неї. Врешті-решт, Христос явився їй у сні й сказав: «Я приходив до тебе багато разів, але ти мене не прийняла». На жаль, реальність часто далека від ідеалу. Ринок нерухомості зазнав значних змін: орендні ціни на житло зросли до 15 000 гривень, що викликає невдоволення переселенців, які змушені повертатися у зони обстрілів. Це лише одна з проблем, які виникають унаслідок масової міграції. Варто також визнати, що між західною та східною частинами України існують певні ментальні відмінності, які мають глибоке історичне коріння. Західна Україна з давніх часів перебувала під впливом європейських традицій, зокрема католицької культури, що

¹ Пирожков С.І. Про Національну доповідь НАН України «Національна стійкість України: стратегія відповіді на виклики та випередження гібридних загроз» (за матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 6 квітня 2022 р.). Вісник Національної академії наук України. 2022. № 5. С. 45–55. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/185177/10-Pyrozchkov.pdf?sequence=1>. С. 47

почала поширюватися ще з 1200-х років (XII століття), коли Папа Римський коронував князя Данила Галицького, який все ж залишився православним до останніх своїх днів. Як відомо, дана коронація нічого не дала, крім поступового окатоличення/ополячення українських народів, яка ось уже триває майже тисячоліття, з початку великого розколу 1054 року, через знамениті видимі й таємні «хрестові походи», які принесли багато горя і біди, фактично з тих пір, коли християнство розкололося на дві великі гілки – православ'я і католицизм від якого пішли багато течій протестантизму. Натомість східні регіони України тривалий час перебували під владою Російської імперії, що сприяло збереженню там православних традицій. Ця історична різниця продовжує впливати на світогляд і культурний/ментальний/генний код різних частин країни. Сьогодні ми є свідками унікального процесу – взаємодії, синтезу та взаємозбагачення культур східної та західної України. Цей процес є водночас викликом і можливістю. Він потребує не лише правового врегулювання, а й ментального осмислення. Адже найважливіше – це взаємоповага та сприйняття кожної людини як найвищої соціальної цінності. Нам варто замислитися над «Золотим правилом моралі»: як би ми хотіли, щоб до нас ставилися, коли самі опинилися в ситуації вимушеного переселення? Чи змогли б ми знайти в собі силу прийняти інших із відкритим серцем? Отже, релокація – це не лише питання бізнесу, права чи фізичного переміщення людей. Це глибокий соціальний феномен, який зачіпає правові, економічні, культурні й духовні аспекти життя українців. І саме від нашого ставлення залежить, чи стане цей процес основою для об'єднання й зміцнення українського народу, який нараховує понад 130 національностей.

Сучасне бізнес-середовище в умовах релокації. Релокація бізнесу для вітчизняних суб'єктів господарювання нещодавно була малоактуальною, а практичний досвід переміщення потужностей – практично відсутній. Проте умови, в яких ми всі опинилися, заставили ухвалювати швидкі рішення практично в непередбачуваному середовищі: забезпечувати переселених людей роботою та «рятувати» виробничі потужності. Якщо розкласти слово «relocation», бачимо «locate», яке походить від латинського слова locus, що означає «місце», re – означає «знову», а – io означає «дія». Отже, релокація означає «акт розміщення знову» у новому місці². Термін «релокація» може застосовуватися як до людей загалом, так і до підприємств, тобто можемо говорити про переміщення людини, переміщення бізнесу та нерозривно з цим пов'язане переміщення працівників. Переміщення людини може відбуватися з метою пошуку нової, кращої роботи або ж

² Запухляк І., Красняк О. Релокація: суть, типи та проблеми. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2022. № 6, т. 2. С. 257–262.

переміщення окремих працівників на філії, відділення компанії, що розташовані в іншому місці, з метою покращання їх функціонування чи в межах кар'єрного росту працівника³.

Ю. О. Єршова наголошує, що в останні роки український бізнес вимушений приймати рішення щодо релокації своїх виробничих та інших потужностей у більш безпечні регіони України або за кордон. Насамперед, релокації бізнесу безпосередньо пов'язана з наслідками повномасштабного вторгнення російської федерації (один з різновидів економічно-небезпечних подій). Слід сказати, що наразі в Україні відсутня єдина державна політика у сфері релокації суб'єктів господарювання під впливом економічно-небезпечних подій. Це і зумовлює додаткові складності, як для самого бізнесу (бізнес не розуміє напрямки цієї політики), так і держави (через відсутність стратегічного бачення). За цих умов важливим є визначення мети державної політики у сфері релокації суб'єктів господарювання під впливом економічно-небезпечних подій, а саме: сприяння безперервності господарської діяльності під впливом економічно-небезпечних подій шляхом переміщення виробничих і інших потужностей у більш безпечні регіони України. Серед важливих принципів державної політики у сфері релокації суб'єктів господарювання під впливом економічно-небезпечних подій є: *універсальні* (доцільності, адекватності, ефективності, своєчасності, оперативності, збалансованості, передбачуваності, планування та прогнозування, наукового забезпечення, прозорості та відкритості, доступності державної підтримки); *спеціальні* (обґрунтованості, безпеки, інтеграції, конкуренції (забезпечення конкурентної складової), сприяння територіальному розвитку, соціальної відповідальності)⁴.

Далі вчена зауважує⁵, що останні роки український бізнес стикається з серйозними викликами, серед яких ключовим є необхідність ухвалення рішень щодо релокації виробничих та інших потужностей у більш безпечні регіони України або за кордон. Ця потреба стала особливо актуальною через військові та економічні ризики, зокрема на тлі повномасштабного вторгнення російської федерації, яке суттєво вплинуло на стабільність всієї країни. На фоні цих обставин, відсутність чіткої державної політики у сфері релокації бізнесу створює додаткові

³ Зеліско Н. Релокація підприємства як інструмент економічної безпеки в умовах воєнного стану. *Вісник Львівського національного університету природокористування. Серія : Економіка АПК*. 2023. № 30. С. 38–43. С. 39.

⁴ Єршова Ю. О. Окремі питання державної політики у сфері релокації суб'єктів господарювання під впливом економічно-небезпечних подій. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 271–281. С. 271.

⁵ Єршова Ю. О. Окремі питання державної політики у сфері релокації суб'єктів господарювання під впливом економічно-небезпечних подій. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 271–281. С. 272.

труднощі, як для самого бізнесу, так і держави. Наразі відсутні належні регуляторні механізми, які могли б підтримати бізнес у процесі переміщення та сприяти його адаптації до нових викликів. Представники органів державної влади наголошують на необхідності створення спеціальних умов для успішної релокації бізнесу. Адже безперервність діяльності підприємств є запорукою сталого економічного розвитку країни. Наприклад, лише за три місяці повномасштабного вторгнення український бізнес сплатив до бюджету майже 33 млрд грн. При цьому 2,3 млн платників податків із зон активних бойових дій або тимчасово окупованих територій (наприклад, Харківська, Херсонська, Запорізька області) внесли до бюджету 278,1 млрд грн за майбутні податкові періоди⁶. Наявність відповідної політики могла б значно полегшити процес адаптації бізнесу і запобігти негативним наслідкам для економічної стабільності країни. Як відомо, державна політика базується на принципах, які забезпечують її ефективність. Окрім загальних універсальних принципів, кожен її напрям має свої унікальні особливості, які, серед іншого, залежать від специфіки цієї політики, конкретних зовнішніх впливів та умов. Для політики релокації бізнесу це є особливо актуальним, адже специфіка підтримки підприємств в умовах змінюваних економічних і військових обставин потребує ретельного аналізу й адаптації⁷.

Релокація бізнес-структур є важливим стратегічним рішенням для будь-якого підприємства, що передбачає аналіз ситуації, яка склалась у поточних умовах його функціонування з врахуванням факторів макро-, мікро- середовища, маркетингового аудиту та демографічних і політичних факторів. Підприємство, на жаль, не зможе змінити вплив цих факторів, особливо коли територія окупована рф. Важливим рішенням є розуміння підприємством власних потреб з релокації, а саме: готовність до змін у тому числі щодо критики та потреби у виборі нових векторів розвитку ринку, а також наскільки адаптивною та стійкою є бізнес-модель підприємства у нинішніх умовах. Логістика є важливою складовою для оцінки у процесі скринінгу, адже передбачає підтримку або відновлення виробничих потужностей з врахуванням логістичних ланцюгів, де у допомозі стала державна програма у вигляді переліку певних послідовних та логістичних дій⁸.

⁶ Адаптивність українського бізнесу, що наближає нашу перемогу. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/05/19/700278/>

⁷ Єршова Ю. О. Окремі питання державної політики у сфері релокації суб'єктів господарювання під впливом економічно-небезпечних подій. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 271–281. С. 272.

⁸ Петриняк У. Я., Масник І. В. Релокація бізнес-структур на західну Україну у контексті збереження конкурентоспроможності підприємств. *Економічний простір*. 2024. № 191. С. 8–11. С. 10.

Кримінологічне осмислення процесів релокації: соціальні та духовні аспекти. Осмислення процесів релокації відіграє надзвичайно важливу роль у сучасних умовах. Це дозволяє глибше зрозуміти ментальні та навіть генетичні особливості народів, які формувалися протягом тисячолітньої, навіть двохтисячолітньої чи усієї біблійської історії. Наукова дискусія щодо цих питань має розгорнутися як на рівні академічного середовища, так і в реальних дебатах – зокрема, під час конференцій, у форматі інтерв'ю та громадських обговорень. Одним із ключових питань є дослідження рівня інтеграції та соціальної адаптації наших вимушених переселенців, особливо на Заході країни. Саме ці території сьогодні стали своєрідним форпостом-прибіжищем для людей зі східних регіонів, які потребують соціального захисту, підтримки та розуміння. Вивчення ментальних та соціокультурних аспектів їхньої адаптації дозволить створити ефективні правові механізми, що сприятимуть гармонізації суспільних відносин та збереженню людської гідності. У цьому контексті важливо згадати євангельську історію про доброго або милосердного самарянина (Матвія 18:12–14). У притчі наводиться приклад безкорисливої допомоги людині, що потрапила у біду, від зовсім незнайомого перехожого – самарянина, який обв'язав йому рани, наливши оливи й вина. Потому його посадив на власну худобину, і приставив його до «гостиниці». Від'їжджавши, він викинув два динарії, та й дав їх господареві й проказав: «Заопікуйся ним, а як більше що витратиш, заплачу тобі, як вернешся». Очевидно, добрий самарянин не залишив без допомоги пораненого подорожнього, полікував його, дав йому прихисток та подбав про подальшу допомогу. Ця притча воістину нагадує нам, що справжня людяність проявляється не у вибірковості, а в безумовному Добрі. Сьогодні можна було б створити групу у тік-ток чи ютуб: «Добрий Самарянин», «Благочестивий розбійник», «Щедрий бідняк», «Могутній безхатько», які допоможуть привернути увагу громадськості до творення добрих справ. Кримінологія може стати важливим інструментом у формуванні такого підходу, допомагаючи суспільству зберігати моральні орієнтири навіть у складні часи. Варто пам'ятати, що зло завжди намагатиметься руйнувати добрі наміри, використовуючи різноманітні засоби. Проте стійкість у добрі – це той фундамент, на якому має будуватися наше суспільство. Тут ми можемо навчитися багато чого і від інших культур, зокрема мусульманських традицій, які сьогодні засвідчують високу культуру благодійності та допомоги ближньому. У популярних тік-ток культурах мусульман можна побачити велику кількість відео, як люди готові безкорисливо оплатити комусь каву чи їжу – і це важливий приклад соціальної підтримки, чого нам слід повчитися – християнам. Потрібно створювати більше соціальних програм, які сприятимуть зміцненню добрих відносин між людьми, поширенню гуманістичних цінностей та мінімізації зла у

суспільстві. Саме кримінологічний підхід до вивчення цих явищ дозволить сформувати ефективні стратегії протидії негативним тенденціям та сприятиме утвердженню добра у багатьох сферах життя.

Освіта як стратегічний пріоритет у сучасних умовах релокації.

І. Лиман, К. Петрик наголошують, що сфера освіти є однією з найбільш постраждалих від війни в Україні, яка постала перед новими викликами. Сучасна парадигма створює нову освітню траєкторію підготовки майбутніх учителів початкових класів. Умови сьогодення визначають потребу у фахівцях, які є не лише всебічно компетентними у професійній діяльності, але і суспільних сферах, здатних до самоосвіти й успішної реалізації освітніх потреб з урахуванням їх динамічного розвитку. Релокація закладу вищої освіти (ЗВО) є одним із каталізаторів для переосмислення традиційних методів навчання та вимагає адаптації освітнього процесу до нових реалій. Рушійною силою переміщених закладів вищої освіти є наявність значного кадрового та інтелектуального потенціалу, і він може стати важливим джерелом для розвитку не тільки університету, але й всього суспільства. Досвід викладачів стає гарантією стабільності та професіоналізму освітнього процесу, а інтелектуальний потенціал науково-педагогічних працівників забезпечує високий рівень якості формування нового покоління фахівців і лідерів⁹

Справді, в умовах російсько-української війни сфера освіти набуває особливої ваги, адже саме вона формує майбутню націю, забезпечуючи її інтелектуальну, культурну й правову стійкість. Військові реалії змушують курсантські/студентські колективи вчитися в прискореному темпі, адаптуючись до нових викликів. Для цього необхідно впроваджувати найефективніші методики навчання, які сприятимуть легкому та глибокому засвоєнню знань. Освітні заклади мають бути осередками справжнього професіоналізму, а їхні викладачі – фахівцями найвищого рівня. Достойна заробітна плата, підтримка та постійний контроль якості викладання – це ключові складові, що визначають успішність освітньої системи. Важливо переглянути підходи до викладання, проводити раптові перевірки та оцінювати здатність викладачів забезпечувати якісний рівень освіти. Особливу роль відіграє доступність високоякісних освітніх послуг, особливо для переміщених осіб. Попри труднощі, викликані війною, держава повинна гарантувати кожному громадянину доступ до якісної освіти, яка відповідатиме найвищим світовим стандартам. Людський фактор залишається ключовим – навіть за стрімкого розвитку штучного інтелекту (ШІ)

⁹ Лиман І., Петрик К. Традиції та новації: міжнародний і європейський досвід освітньої діяльності Бердянського державного педагогічного університету в умовах релокації. Український Щорічник з Європейських Інтеграційних Студій. Київ : APREI, 2023. Вип. VIII. С. 46–55. URL : <http://yearlybook-aprei.com.ua/wp-content/uploads/2023/12/The-Ukrainian-Yearlybook-on-European-IntegrationStudies.-Issue-VIII.-2023.pdf>

справжній викладач залишається тим, хто може надихати, зацікавлювати, формувати інтелектуальні еліти. Система освіти має бути побудована так, щоб знання здобувалися безперервно – від дитячих садочків до університетів і протягом усього життя, особливо що стосується формування адаптивних площадок/майданчиків самоосвіти. Як зазначає академік Н. С. Кузнецова¹⁰, навіть у дошкільному віці – дитячих садочках слід знайомити дітей із правовими основами, що сприятиме формуванню свідомого громадянина. Шкільна освіта повинна відповідати найвищим стандартам, а університетська – виховувати нове покоління лідерів, здатних змінювати світ. Значний потенціал мають сучасні цифрові технології. Освітні онлайн-платформи, сайти, інтерактивні ресурси, соціальні мережі можуть стати ефективним інструментом поширення знань. Дедалі більше людей звертаються до самоосвіти, і важливо створювати канали, які допомагатимуть відокремити справді цінну інформацію від інформаційного шуму. Освіта – це не лише знання, а й духовність, моральність, культурні цінності. Освічена нація – це нація, здатна протидіяти злочинності, будувати правову державу, формувати високу правову свідомість та культуру. Саме на моральних авторитетах нації, її інтелектуальних титанах лежить відповідальність за розвиток науки, культури, мистецтва, кінематографу та багатьох інших важливих сфер діяльності. Україна має всі передумови для того, щоб її освіта стала однією з найкращих у світі. Але для цього вона повинна ґрунтуватися не лише на інноваційних технологіях, а й на глибоких духовних та культурних цінностях. Лише так ми зможемо виховати покоління, яке не лише знає, а й відчуває, яке не лише вивчає, а й творить, спрямовуючи свою енергію, думки та натхнення у найвищі русла розвитку людства.

Висновки. Хочемо змістити релокацію у сторону освіти та формування високого рівня правосвідомості, які є потужним засобом створення сприятливого середовища для народження нових ідей. Освіта надихає, спрямовує енергію, силу, думки та устремління в найвищі, найблагородніші русла – на благо людини, на благо суспільства. Сучасний світ переповнений інформаційними потоками, але важливо, щоб ця інформація була живою, щоб у кожному слові відчувався Дух Істини, глибина змісту. Ми повинні не просто сприймати знання, а пропускати їх крізь серце, наповнювати їх сенсом, осмислювати душею. Саме так освіта стає справжнім джерелом мудрості, а освіченість – запорукою високої моралі та прогресу нації. Доведено: що вищий рівень

¹⁰ Кузнецова Наталія. Нам потрібно навчати правовій грамоті людей ще з дитячих садочків. Словопис. Українська – сучасно і своєчасно. Проект університету Грінченка. URL: <http://slovopys.kubg.edu.ua/nataliia-kuznietsova-nam-potribno-navchaty-pravoviihramoti-liudei-shche-z-dytiachykh-sadochkiv/>

освіченості суспільства, то нижчий рівень злочинності. Людина, яка поінформована, яка володіє високим рівнем правової свідомості та культури, рідше схильна до правопорушень. Саме тому формування правової культури, моральних цінностей та духовного багатства є одним із найважливіших завдань сучасного суспільства. Ця відповідальність насамперед лежить на лідерах нації, моральних авторитетах, які своїм прикладом надихають інших, вказують шлях розвитку науки, освіти, культури, мистецтва, кіно. Ми маємо творити простір високих інтелектуальних і духовних звершень, де освіта не просто досягає найвищих світових стандартів, а наповнюється глибокими культурними цінностями та ідеалами. Адже лише через духовну просвіту, через піднесення рівня культури та науки ми зможемо побудувати суспільство, яке стане взірцем для всього світу.

Загалом, релокація населення та бізнесу, викликана російсько-українською війною, має значний вплив на соціальні, економічні, правові та культурні процеси в Україні. Масове переміщення людей зі Сходу на Захід спричинило інтеграційні виклики, які потребують продуманих стратегій правового регулювання та підтримки. Фронтирність українських територій проявляється у взаємодії та синтезі різних культурних традицій, що створює унікальний простір для обміну цінностями. Важливу роль у цьому процесі відіграє кримінологічний підхід, що допомагає осмислити соціальні та духовні аспекти адаптації переселенців. Релокація бізнесу стала вимушеним, але стратегічно важливим кроком для економічної стабільності країни. Відсутність єдиної державної політики у цій сфері створює додаткові труднощі, тому необхідно розробити ефективні механізми підтримки бізнесу в умовах кризи. Освіта набуває ключового значення як інструмент правової свідомості, духовного розвитку та національного відродження. Високий рівень освіченості є запорукою зниження злочинності, формування громадянської відповідальності та економічного зростання. Необхідно створювати якісні освітні програми, які базуються не лише на інноваційних технологіях, а й на глибоких моральних та духовних цінностях. Загалом, релокація – це не лише фізичне переміщення, а й глибокий соціальний феномен, що формує нові виклики та можливості для українського суспільства через феномен фронтирності. Від спільної відповідальності та усвідомлення важливості цього процесу залежить майбутнє нації.